

Юлія БИКОВА

Головне управління Держгеокадастру у Дніпропетровській області

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Підкреслюється необхідність екологізації публічного адміністрування та виділяються важливі її напрями як на регіональному, так і на місцевому рівні. Акцентується увага на актуальності формування екологічної свідомості суспільства як передумови для подальшого сталого розвитку територій та держави загалом. Досліджуються основні проблемні питання збалансованого екологічного та економічного місцевого розвитку. Вивчається роль суспільства та техногенного навантаження, екологічних програм та нормативно-правових актів стосовно екологічної політики в екологізації публічного адміністрування.

Ключові слова: екологізація, публічне адміністрування, екологічна свідомість, розвиток територій України.

Yuliia Bykova. Ecologization of public administration in Ukraine as conditions for formation of environmental conformity

The important directions concerning the necessity of ecologization of public administration in our time, both at the regional and at the local level, are highlighted. The emphasis is placed on the urgency of forming the ecological consciousness of society as a prerequisite for the further sustainable development of the state as a whole. The main problems issues concerning the balanced ecological and economic development of territories on the ground are studied. The role of society and the technogenic loading, ecological programs and existing normative-legal acts in the creation of a new environmental policy of the local level is being studied.

Key words: ecologization, public administration, ecological consciousness, development of territories of Ukraine.

Незадовільний стан навколишнього середовища в Україні та світі, а також усі ризики, загрози та небезпеки, які несе погіршення стану довкілля, сьогодні є найактуальнішими питаннями порядку денного публічного адміністрування та місцевого самоврядування. Саме зараз збереження довкілля та природоохоронна політика є найгострішою проблемою людства, оскільки поглиблюється загроза не тільки здоров'ю та добробуту людини, а й загалом життю на планеті.

Нехтування екологічними програмами розвитку, екологічними правами та нормативами, низький рівень їхньої пріоритетності, неефективна судова система в Україні часто не дають змоги забезпечити належну охорону довкілля та захист екологічних прав людини.

Технічні досягнення та мілітаризація економіки збільшили дисбаланс між технологічною могутністю людства та нерозвиненістю чинників її стримування, в основу яких належало б покласти оновлені цінності: світоглядні, морально-етичні та правові.

Колізії етичного характеру виникають довкола наукового дослідження природних процесів та етичності техногенних втручань у сфери, досить складні через непередбачуваність результатів. Намагання розв'язати екологічні проблеми шляхом додаткового техногенного втручання часто породжує проблеми вищого рівня складності. Безпрецедентне зростання можливостей людства поставило його перед необхідністю формування вищого рівня відповідальності як за наслідки сьогоденної діяльності, так і за правильність вектору майбутнього розвитку. Зростає потреба фундаментальної переоцінки взаємовідносин людини, суспільства та природи [8, с. 115].

Відправним пунктом таких змін повинно бути усвідомлення того, що людство є часткою цілісного природного світу, поєднаною з ним взаємозалежними зв'язками.

До природи слід ставитися як до суб'єкта морально-етичних відносин: з повагою, турботою та відповідальністю за її збереження, урахуваючи не лише корисність ресурсів для себе і своїх нащадків, але й самодостатні цінності [8, с. 116].

Світовий досвід функціонування державної екологічної політики, особливості її впровадження в умовах глобальних викликів, напрями забезпечення екологічного моніторингу безпеки в сучасних умовах, перспективи екологічного розвитку держави в умовах глобалізації та пріоритетні напрями реалізації екологічної політики на державному та місцевому рівнях розглядали такі вчені, як: О. Оболенський, О. Амосов, Є. Хлобистов, О. Веклич, О. Ветвицький, В. Качурінер, В. Колесник, О. Мірошниченко, В. Трофимчук, О. Власюк, В. Крисаченко, Б. Данилишин, Л. Мельник, В. Андрейцев та ін.

Мета статті – обґрунтувати необхідність формування екологічної свідомості шляхом екологізації управління, а також довести, що одним із найвагоміших чинників формування екологічної культури і екологізації людської діяльності та суспільної свідомості є екологізація публічного адміністрування, оскільки вона охоплює всі сфери буття – від духовно-теоретичної до предметно-практичної.

Погоджуючись із багатьма науковцями, можна виділити, що основними причинами недостатньої ефективності екологічного управління в Україні є: відсутність у країні ефективних механізмів планування екополітики із залученням усіх зацікавлених сторін; часте реформування системи органів управління, у тому числі його центрального органу; дублювання повноважень різними органами; подвійне підпорядкування деяких органів; відсутність механізму притягнення до відповідальності за прийняття екологічно шкідливих управлінських рішень; розпорошеність контрольних функцій між органами, що належать до різних структур; невідповідне матеріально-технічне забезпечення органів, що безпосередньо здійснюють управління або залучені до його здійснення; брак кваліфікованих кадрів; недосконалість системи фінансування природоохоронної діяльності тощо [3, с. 194].

Публічне управління в Україні проходить етап свого формування. На думку О. Оболенського, становлення України у світовому цивілізаційному та формаційному просторі як повноцінного партнера потребує наукового обґрунтування, поліпшення та розвитку об'єкта управління для досягнення наперед визначених сукупностей цілей [10].

Процес формування публічного управління, що відповідає викликам сучасності, є складним завданням, яке постає перед усім суспільством та вимагає визначення методології як системи знань про метод, який зазвичай розуміють як сукупність практичних або розумових прийомів, кроків, інструкцій, дотримання яких забезпечує досягнення бажаних результатів, є основною діяльністю [14].

Запропонована Н. Обушною нова модель публічного управління, у якій переважно економічне та соціальне спрямування [11], як на наш погляд, потребує обов'язкового доповнення такими засадами публічного адміністрування, які переплітаються з екологічним наповненням у контексті сталого збалансованого розвитку України. Незважаючи на те що влада в Україні сьогодні приділяє недостатньо уваги екологізації, вважаємо, що пріоритетним напрямом усе-таки повинен стати екологічний складник.

Так, у ст. 16 Конституції України чітко відслідковується необхідність зміцнення екобезпеки шляхом екологізації публічного адміністрування, а саме, ця стаття Конституції є однією з найбільш важливих як така, що безпосередньо стосується самого існування українського народу, здоров'я кожної людини, яка проживає на території України, майбутніх поколінь. Конституція визначає обов'язком держави збереження генофонду українського народу, забезпечення екологічної безпеки для людини і всього тваринного світу, подолання особливо тяжких для України наслідків

Чорнобильської катастрофи [4]. Поняття екологічної безпеки, ключове для цієї норми, має чітко визначені правові межі. Вони детерміновані встановленими законодавством критеріями якості навколишнього природного середовища, його окремих елементів, якості продуктів харчування. Екологічні нормативи розробляють і вводять у дію Міністерство охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки України, Міністерство охорони здоров'я України та інші уповноважені на те державні органи відповідно до законодавства України.

Слід зазначити, що сукупність структурних елементів та їх функцій, що характеризують екологічну безпеку населення на регіональному та місцевому рівнях, утворює соціально-екологічна система. У свою чергу, ці елементи та функції поєднані в три взаємопов'язані підсистеми, а саме: населення регіону; об'єкти природного середовища; суб'єкти, що впливають на довкілля. Елементи екологічної системи взаємодіють між собою, відображаючись у масовій свідомості.

Стан соціально-економічної системи залежить від багатьох чинників, одним із найважливіших серед яких є екологічна свідомість. У середині ХХ ст. весь світ почув про проблеми екології в США, коли внаслідок антропогенного навантаження почала гинути природа: Великі Озера, що були окрасою півночі США та півдня Канади, перетворювалися на «Мертві Озера». Тоді ж заговорили про екологічні проблеми і в Західній Європі. Отже, рубежем у розвитку екологічної свідомості прийнято вважати 70-ті роки ХХ ст., коли виникло розуміння того, що природні ресурси обмежені, а не безмежні, що довкілля не встигає відновлюватися після бурхливої споживацької діяльності людини, а це, у свою чергу, потребує реакції з боку держави.

Одним із важливих чинників формування екологічної культури та екологізації людської діяльності та суспільної свідомості є екологізація публічного адміністрування. Вона охоплює усі сфери буття: від духовно-теоретичної до предметно-практичної (світогляд, науку, виробництво і под.). На думку В. С. Крисаченка, екологізацію за своїми масштабами можна порівняти з такими універсальними зрушеннями, як, наприклад, гуманізація суспільства за часів Відродження або ж раціоналізація науки і практики Нового часу [6]. Саме такого масштабу потребує один з інструментів реалізації національної екологічної політики, висвітлений у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», а саме оцінка стану публічного адміністрування в природоохоронній галузі, який потребує невідкладного реформування [12].

Під поняттям «екологізація публічного управління», як описує у своїй монографії А. Жихарева, мається на увазі прийняття рішень та запровадження заходів, спрямованих на досягнення кращих результатів у будь-якій сфері чи галузі суспільства з одночасним прагненням до збереження якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки [2, с. 9].

Це об'єктивний процес розвитку цивілізації, пов'язаний із гуманізацією суспільства, у ході якої формується морально-екологічний імператив та створюються умови для реалізації еколого-етичних принципів співіснування людини і природи. Таким чином, довкілля, його охорона та відтворення перетворюються на один із найцінніших вимірів існування суспільства, а людина стає головним об'єктом екологічного пізнання. Яскравим прикладом екологізації є формування і розвиток самої соціоекології, спрямованої на вивчення коеволуції суспільства і природи, взаємодії цивілізації з природним середовищем, закономірностей антропосоціогенезу та екорозвитку.

Звідси виникає й розуміння найважливіших умов саме такого адміністрування, де присутня наявність необхідного рівня екологічних знань та екологічної культури управлінців, які приймають адміністративні (управлінські) рішення в системі публічного менеджменту. Слід зазначити, що з появою в науковому просторі

терміна «екологізація» з'явилися такі поняття, як: «екологічний менеджмент», «екологічне управління/адміністрування».

В Україні екологічна свідомість суспільства має свою специфіку. Певним каталізатором, що прискорив зміну екологічної свідомості людства, особливо українців, стала Чорнобильська катастрофа, яка поклала край безпечним поглядам на розвиток відносин між людиною та довкіллям.

Екологічна свідомість – це вищий рівень психічного відображення природного, штучного, соціального середовища та свого внутрішнього світу; рефлексія місця та ролі людини у світі природи та природних явищ [9]. У боротьбі за збереження довкілля екологічна свідомість навчилася відстоювати свої позиції і мобілізувати громадську думку. Донедавна екологічна свідомість, ґрунтуючись на переконанні про невичерпність багатств Землі, лише фіксувала процеси взаємодії суспільства і природи, бо негативні аспекти її були незначними. Лише у 80-ті рр. ХХ ст. почали усвідомлювати обмеженість і невідновність природних ресурсів, а відповідно – і необхідність збереження довкілля.

В інших авторів ми можемо знайти декілька визначень екологічної свідомості. У роботах С. Д. Дерябо і В. А. Ясвина екологічна свідомість – суперечливе явище, у якому занепокоєність станом довкілля межує з байдужістю, самозаспокоєнням, нерозумінням справжньої загрози можливої екологічної катастрофи. Учені, виділяючи протилежні типи екологічної свідомості (антропоцентрична і екоцентрична), ніби ставлять питання: що являє собою вищу цінність в існуючому світі; чи існує ієрархічна картина світу; яка мета взаємодії людини з природою та ін. [13].

До аналогічних результатів дійшла В. В. Кряж. Вона виявила два полюси ставлення до природи. З одного боку, «байдужість – екологічна безграмотність – безвідповідальність – жорстокість – егоїзм», з іншого – «альтруїзм – прагнення до внутрішньої гармонії – переоцінка життєвих цінностей – відповідальність – пошук духовної основи – екологічна занепокоєність – любов до природи – потреба у спілкуванні з нею» [13].

Екологічна свідомість у широкому значенні цього слова являє собою сферу суспільної та індивідуальної свідомості, пов'язану з відображенням природи як частини буття. Формування специфічного сприйняття світу природи і своєрідного відношення до цього світу сприяє з плином часу (це характерно як для суспільства в цілому, так і для окремого індивіда) розвитку екологічної свідомості. Зі свого боку, сформована екологічна свідомість істотно впливає як на своєрідність сприйняття природних об'єктів і явищ, так і на специфіку ставлення до них.

Екологічна свідомість – це індивідуальна і колективна (суспільна) здатність до усвідомлення нерозривного зв'язку людини з природою, залежності добробуту людей від цілісності природного середовища, уміння та звичка діяти, не порушуючи зв'язків кругообігів у природі.

Екологічна свідомість має трикомпонентну структуру:

- психічне відображення природного, соціального, штучного та внутрішнього середовища – когнітивний компонент;
- ставлення до цього середовища – емотивний компонент;
- саморефлексія та саморегуляція в навколишньому середовищі (стратегії та технології взаємодії) – поведінковий компонент.

У своїх дослідженнях М. С. Мойсеєнко описує думку Г. Аكوпова та О. Чердимова, згідно з якою екологічну свідомість становлять:

- екологічна увага, яка тісно пов'язана з екологічним відчуттям, сприйняттям, уявою;
- екологічна пам'ять, що супроводжується екологічним афектом (емоції, почуття);
- екологічна воля (мотивація, дія) [9].

Екологічні емпіричні знання, яких людина набуває здебільшого в повсякденному житті, можуть забезпечувати розвиток екологічної свідомості з обмеженим описовим розумінням зовнішнього боку природних явищ і процесів. Однак чим глибший рівень розкриття суті природних явищ і процесів відтворює система екологічних знань, тим ґрунтовніше формується свідомість людини, яка засвоює ці знання. Тобто чим більшою мірою людина засвоює інформацію на теоретичному (щоправда, поєднаному з емпіричним) рівні пізнання, тим повнішим і об'єктивнішим буде її знання, тим вищим буде рівень її екологічної свідомості, екологічного світогляду [1].

Функцією екологічної свідомості є синтез теоретичних екологічних знань та практичного досвіду людей і певних екологічних аксіом, принципів, норм поведінки, зокрема норм екологічної етики та екологічного права [5; 6].

Екологічна свідомість, якщо вона досягла певного рівня, активізує природоохоронну діяльність, і в цьому виявляється регульована функція свідомості щодо практичної діяльності. Екологічна свідомість – це відображення не тільки діяльності щодо захисту природи, але й ставлення до неї, до умов, у яких вона перебуває, оцінювання ситуації, зважування цілей і можливостей їхнього досягнення [1].

Виокремлення серед форм суспільної свідомості екологічної зумовлюється також і тими функціями, які вона відіграє в життєдіяльності суспільства:

– регулятивна – забезпечення наявності певних розумових механізмів раціонального управління взаємовідносинами суспільства та природи;

– пізнавальна – виявлення дійсного характеру соціоприродних відносин, причин глобальної екологічної кризи та пошук шляхів для її вирішення в інтересах як самої людини, так і природи;

– нормативна – розроблення на основі пізнання закономірностей розвитку системи «суспільство – природа» норм раціональної природоперетворювальної діяльності;

– прогностична – передбачення можливих негативних впливів наслідків господарської діяльності та пошук способів їх мінімізації або й цілковитого уникнення;

– виховна – створення ґрунту для формування екологічної культури, екологічної відповідальності та екологічної поведінки як окремих індивідів, так і суспільства в цілому;

– світоглядна – узгодження цілей економічного та соціального розвитку суспільства з «вимогами» природи, засвоєння суспільством та індивідом екологічного змісту сенсу життя. Екологічна свідомість виконує також і важливу соціально-політичну функцію. Відомий югославський соціолог Д. Маркович наголошує, що вона є важливим елементом організації самоврядування суспільства, активізації позиції громадян у вирішенні питань оптимального природокористування та збереження придатного для життя і здоров'я середовища [7].

Серед основних принципів пропаганди екологічної поведінки необхідно зазначити, насамперед, важливість наявності керівників та політичних лідерів майбутнього, які були б переконаними прибічниками захисту довкілля [9].

Крім того, одним з основних принципів пропаганди екологічної освіти та формування екологічної поведінки є впровадження спеціальних освітніх програм, які передбачають «заглиблення» населення в атмосферу постійного підвищення екологічної свідомості. Результатом такої освіти є отримання правильних настанов щодо охорони довкілля, де громадськість готова діяти відповідно до цих настанов. У галузях управління, які вирішують природоохоронні питання, необхідно поширювати інформацію про те, що забезпечення екологічної збалансованості є одним з основних факторів стабільного розвитку людства, економіки кожної країни, окремої людини; і від наявності та стану природних ресурсів залежить якість життя не тільки нашого, а й майбутніх поколінь.

Було б передчасним стверджувати, що Україна взяла на себе частку глобальної відповідальності за впровадження принципів сталого розвитку. Діяльність із розроблення Концепції переходу до сталого розвитку впродовж останнього десятиліття була млявою та непослідовною, проблематиці екологізації фундаментальних цінностей, цілей та принципів розвитку в ній не приділено належної уваги.

Держава повинна створити механізми різнобічної підтримки сталого розвитку місцевих громад, адже найпростіше втілити в практику принципи життя в гармонії з природою саме на локальному рівні, у невеликих місцевих громадах, а також сприяти заохоченню діалогу та співробітництву з громадськими організаціями шляхом формування держзамовлення на їхні послуги.

Екологічна безпека має бути віднесена до найсуттєвіших критеріїв оцінювання рівня розвитку. Зв'язок соціальних та природоохоронних чинників є незаперечним. Видатки на усунення негативних наслідків техногенного впливу на природне середовище, незбалансованої господарської діяльності завжди перевищують вкладення, необхідні для їхнього попередження. У підсумку витрати на ліквідацію аварій, промислового забруднення тощо покриваються коштами, які слід було б витратити на соціальні потреби чи інвестувати у розвиток екологічно безпечних виробництв. Важливим чинником екологічної безпеки є беззастережне дотримання заборони на ввезення радіоактивних і токсичних відходів, упорядкування існуючих сховищ і звалищ відповідно до санітарно-екологічних вимог та міжнародного досвіду, скорочення їхньої кількості і площ у процесі налагодження ефективної переробки.

Отже, проблеми антропогенного впливу на природне довкілля України об'єктивно вимагають радикальної екологізації суспільно-політичної думки, посилення уваги до вирішення природоохоронних проблем на всіх рівнях організації суспільства, пошуку новітніх підходів до їхнього розв'язання на основі пріоритету екологічних законів і наукових знань, та, зрозуміло, екологізації державного адміністрування [9].

Таким чином, вирішення проблем безпеки людини вимагає обов'язкового врахування інженерних, соціальних та інших факторів, загальнолюдських цінностей і, зважаючи на обмеженість ресурсів, не тільки найближчих, а й віддалених наслідків рішень у цій сфері, які приймаються сьогодні на рівні місцевих територіальних громад та місцевої влади.

Список використаних джерел / List of references

1. **Власюк О. С.** Стратегії розвитку України: теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – Київ : НІСД, 2002. – 864 с. [Vlasiuk O. S. Stratehii rozvytku Ukrainy: teoriia i praktyka / za red. O. S. Vlasiuka. – Kyiv : NISD, 2002. – 864 s.].
2. **Жихарева А. Б.** Розвиток екологізації державного управління в Україні : монографія / А. Б. Жихарева. – Київ : АМУ, 2017. – 196 с. [Zhykharieva A. B. Rozvytok ekolohizatsii derzhavnoho upravlinnia v Ukraini : monohrafiia / A. B. Zhykharieva. – Kyiv : AMU, 2017. – 196 s.].
3. **Козаченко Т. П.** Проблеми та перспективи екологічного управління в Україні / Тетяна Козаченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 1(35). – С. 186 – 196 [Kozachenko T. P. Problemy ta perspektyvy ekolohichnoho upravlinnia v Ukraini / Tetiana Kozachenko // Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. / redkol. : S. M. Serohin (holov. red.) [ta in.]. – Dnipropetrovsk : DRIDU NADU, 2009. – Vyp. 1(35). – S. 186 – 196].
4. **Конституція України** : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. : зі змінами згідно закону України від 8 груд. 2004 р. – № 2222 – IV. – Київ : Парламент. вид-во, 2005. – 98 с. [Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. : zi zminamy zghidno zakonu Ukrainy vid 8 hrud. 2004 r. – № 2222 – IV. – Kyiv : Parlament. vyd-vo, 2005. – 98 s.].

5. **Кравченко С.** Екологічна етика і психологія людини / С. Кравченко, М. Костицький – Львів : Світ, 1992. – 104 с. [Kravchenko S. Ekolohichna etyka i psykhologhiia liudyny / S. Kravchenko, M. Kostytskyi – Lviv : Svit, 1992. – 104 s.].

6. **Крисаченко В. С.** Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. / В. С. Крисаченко. – Київ : Заповіт, 1996. – 352 с. [Krysachenko V. S. Ekolohichna kultura: teoriia i praktyka : navch. posib. / V. S. Krysachenko. – Kyiv : Zapovit, 1996. – 352 s.].

7. **Маркович Д. Ж.** Социальная экология : учеб. пособие / Д. Ж. Маркович. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 436 с. [Markovich D. Zh. Sotsialnaya ekologiya : ucheb. posobie / D. Zh. Markovich. – M. : Izd-vo RUDN, 1997. – 436 s.].

8. **Модернізація** України визначення пріоритетів реформ. Проект до обговорення. – Київ : Міжнар. фонд «Відродження», 2009. – 120 с. [Modernizatsiia Ukrainy vyznachennia priorytetiv reform. Proekt do obhovorennia. – Kyiv : Mizhnar. fond «Vidrodzhennia», 2009. – 120 s.].

9. **Мойсеєнко М. С.** Екологічна свідомість спільноти в частині формування екологічної поведінки населення при використанні водних ресурсів / М. С. Мойсеєнко // Водне господарство України. – 2008. – № 6. – С. 8 – 10 [Moiseienko M. S. Ekolohichna svidomist spilnoty v chastyi formuvannia ekolohichnoi povedinky naseleння pry vykorystanni vodnykh resursiv / M. S. Moiseienko // Vodne gospodarstvo Ukrainy. – 2008. – № 6. – S. 8 – 10].

10. **Оболєнський О. Ю.** Публічне управління: цивілізаційний тренд, наукова теорія і напрям освіти / Оболєнський О. Ю. // Публічне управління: шляхи розвитку : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (26 листоп. 2014 р., м. Київ). У 2 т. Т. 1 / [за наук. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. А. Романиука, О. Ю. Оболєнського]. – Київ : НАДУ, 2014. – С. 3 – 4 [Obolenskyi O. Yu. Publichne upravlinnia: tsyvilizatsiinyi trend, naukova teoriia i napriam osvity / Obolenskyi O. Yu. // Publichne upravlinnia: shliakhy rozvytku : mater. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu (26 lystop. 2014 r., m. Kyiv). U 2 t. T. 1 / [za nauk. red. Yu. V. Kovbasiuka, S. A. Romaniuka, O. Yu. Obolenskoho]. – Kyiv : NADU, 2014. – S. 3 – 4].

11. **Обушна Н. І.** Новий публічний менеджмент як сучасна модель регулювання суспільних відносин / Обушна Наталія Іванівна // Публічне адміністрування: теорія та практика : електрон. зб. наук. пр. – 2015. – Вип. 2(14). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patr_2015_2_5 [Obushna N. I. Novyi publichnyi menedzhment yak suchasna model rehuliuвання suspiilnykh vidnosyn / Obushna Nataliia Ivanivna // Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka : elektron. zb. nauk. pr. – 2015. – Vyp. 2(14). – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patr_2015_2_5].

12. **Про основні** засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2818-VI. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/2818-17> [Pro osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky na period do 2020 roku : Zakon Ukrainy vid 21 hrud. 2010 r. № 2818-VI. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/2818-17>].

13. **Ситаров В. А.** Социальная экология : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ситаров В. А., Пустовойтов В. В. – М. : Академия, 2000. – 280 с. [Sitarov V. A. Sotsialnaya ekologiya : ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy / Sitarov V. A., Pustovoytov V. V. – M. : Akademiya, 2000. – 280 s.].

14. **Сурмін Ю. П.** Методологічні аспекти реформування державного управління в Україні / Сурмін Ю. П. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10sy pduu.pdf> [Surmin Yu. P. Metodolohichni aspekty reformuvannia derzhavnoho upravlinnia v Ukraini / Surmin Yu. P. – Rezhym dostupu : <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10sy pduu.pdf>].

Надійшла до редколегії 14.11.18